



Оксана КОСМІНА

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИМВОЛІКИ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВБРАННЯ: ДАВНЬОРУСЬКИЙ ОДЯГ

Розглядаються символічні ознаки одягу населення Київської Русі відповідно до їхнього розташування на тілі: *плечовий одяг* (сорочка, свита, плащ, лор, кожух); *поясний одяг* (обгортки, штани, пояс); *головні убори* (діадеми, чільця, шапки, завої, стрічки); *взуття* (чоботи, поршні); *прикраси* (барми, намисто, браслети, персні тощо).

Ключові слова: Київська Русь, одяг, власняниця, корзно, свита, клубук, браслети, колти, рясна, гривна.

Впродовж кількох століть вбрання населення Київської Русі, так само, як і інших середньовічних країн, формувалося через послідовне поєднання власних традицій з адаптацією раціональних іноетнічних елементів та під пріоритетним впливом візантійських традицій на костюм вищих верств тогочасного суспільства.

Наші знання про одяг рядового сільського та міського населення дуже обмежені, а про символіку цього одягу — практично відсутні. Ми не знаємо, який символічний зміст городяни та смерди вкладали в сорочку, головний убір, пояс тощо. Тому дослідники реконструюють світоглядні уявлення рядових русинів гіпотетично, за аналогіями до етнографічних даних кінця XIX — початку XX століття. Яскравим прикладом таких науково некоректних реконструкцій семантичного значення елементів давньоруського жіночого вбрання (головний убір, крою та оздоблення сорочок, ювелірних прикрас рук) є, на наш погляд, міфологеми Бориса Рибаківа, які ми розглянемо далі.

Найбільше джерельних свідчень дійшло до нас про костюм представників давньоруської знаті. Незважаючи на свою значну фрагментарність, вони, все ж, дають можливість на тлі загальних тенденцій його формування виявити окремі його символічно знакові елементи. Частина з них судилося довге історичне життя як джерельної основи етнічних маркерів традиційного українського вбрання.

Символічні уявлення слов'ян середньовіччя формувались на двох світоглядних засадах: традиційному язичницькому, та новітньому християнському. Ця обставина є фундаментальною і в розумінні процесу формування символіки вбрання.

Елементи вбрання, зберігаючи свою попередню дохристиянську символіку, спрямовану на захист вітальних потреб людини від шкідливої дії надприродних сил, збагачувалися християнською. Найбільш активно християнську символіку продукували нові імпортовані речі, які давньоруська верхівка запозичила разом з новою вірою і ритуалом.

Щоб виявити символічні ознаки одягу населення Київської Русі, розглянемо такі його групи елементів одягу та прикрас відповідно до їхнього розташування на тілі: *плечовий одяг* (сорочка, свита, плащ, лор, кожух); *поясний одяг* (обгортки, штани, пояс); *головні убори* (діадеми, чільця, шапки, завої, стрічки); *взуття* (чоботи, поршні); *прикраси* (барми, намисто, браслети, персні тощо).

Сорочка

Сорочка («сорочька», «сорочица», «власяниця») як назва нижнього одягу відома з писемних пам'яток давньоруського періоду [39, т. III, с. 467]: «едоучю Доброславоу во одной сорочьцѣ» [30, стл. 790], «и волокоша с него сорочьку кроваву и вдаша попадъи испрати» [30, стл. 235], «Князь же Юрьи... прибѣже в Володимерь ... в первой сорочицѣ» [32, стл. 499]. Дослідники пам'яток української мови зазначають, що для текстів релігійного змісту (Євангелій, патериків тощо) для позначення сорочки вживався термін «срачица», «срочица» [26, с. 107]. Києво-Печерський Патерик дає нам відомості про «срачицю» як про нижнє вбрання, тоді як вбрання взагалі називається ризами: «и видѣ на срачицѣ его кровь... яростию вѣставши, растрѣза срачицю на нем», «и не токмо себе срачици единой сѣвлече... но и всѣх ризь себе сѣвлече» [2, с. 27, 144]. Крім того, на думку Ізмаїла Срезневського [39, т. III, с. 478], під терміном «срачица» можна розуміти як верхній одяг, так і одяг взагалі.

Повсякденні сорочки селян та міського простолюду, незважаючи на велику кількість досліджень сільських поселень, в археологічних матеріалах практично не представлені. Припущення Олени Брайчевської, що наявність в археологічному матеріалі гудзиків свідчить про залишки сорочок [9, с. 45; 10, с. 85—89; 11, с. 979], є вельми сумнівним. Очевидно, на гудзики застібували не повсякденні нижні сорочки, а саме «верхні» сорочки.

Натільний одяг монахів у літописах фіксується як «власяниця»: «Князь же повелел мучити его (монаха. — О. К.) крѣпко, яко омочитися и власеници от крови» [2, с. 169], «Сий же Исакий облечеса в власяницю... и затворися в пещере» [2, с. 185]. Власяниці виготовляли з грубої вовни або необробленого волосу; вони були своєрідним символом «упокорювання плоті» або символом чернецтва. Про символічну роль власяниці свідчить її порівняння з царською багрянницею: «...власяница же (преподобного Феодосія. — О. К.) яко же се честнаа царскаа багрянница, и тако тѣмъ величаеса хожаше» [2, с. 71].

Власяниця мала лікувальні та оберегові властивості. У Патерику є розповідь про блаженного інокка (князя, який постригся у ченці) Миколу Святошу, власяниця якого лікувала і рятувала життя його брата Ізяслава у битвах: «даеть же игумень и власе-

ницю Святошину, брата его.... И облекоша его въ власяницю, и абіе здравъ быеть. Ту же власяницю взимаше на ся, егда разболяшеса, и тако здравъ бываше. ...Въ всяку же рать сію власяницю на собѣ имѣаше, и тако без вреда пребываше. Съгрѣшившо же ему нѣкогда, не смѣ възяти ея на себе, и тако убиень бысть в рати, и заповѣда в той (власянице. — О. К.) положитися» [2, с. 117—118]. Ця цитата є, можливо, чи не єдиним свідченням про магичні властивості сорочки. Можна припустити, що натільна сорочка людини, яка вела праведне життя, мала символічне охоронне значення у різних верств населення. Ця берегова символіка сорочки як замітника тіла людини збереглася до початку ХХ століття.

Крім «сорочки», у літературних пам'ятках XI—XIII ст. зустрічається й термін латинського походження «кошуля», проте ті два приклади, що наводить І. Срезневський, не стосуються давньоруських реалій. Перший з них взятий зі старослов'янського перекладу «Синайського Патерика», другий — з «Літописця Переяславля-Суздальського». В цьому літописі у тексті «Повісті временних літ» є пізня вставка, в якій «безсоромні» римляни, що носили короткі «кошулі», протиставляються «благочестивим» слов'янам з їхніми довгими сорочками: «...начаша пристроати собѣ кошули, а не срачици и межиножіе показувати и кротополіе носити» [22, с. 3].

Про крій давньоруських сорочок писемних свідчень немає, але можна припустити, що він був такий самий, що й у західноєвропейських середньовічних аналогів — «блію», «шенса», «камізи». Якщо це так, то чоловічі й жіночі сорочки русинів X—XIII ст. мали архаїчний тунікоподібний крій, соціально не диференційований. Терміном «блію» (*bliaud*) позначався верхній одяг з широкими рукавами. Таку сорочку-блію одягали поверх шенса або камізи, які були довшими за блію і мали вузькі рукави. За крім блію було подібним до далматики і мало пишній декор у вигляді нашивок або вишивки навколо коміра, по низу рукавів та подолу. На відміну від блію, яке було верхнім вбранням, шенс і каміза (від латинського *camisia*, що означає нижня [3, с. 186; 15, с. 23]) були нижнім, як і давньоруські сорочки.

Припущення, що давньоруські сорочки мали два види крою (з посиланням на давньоруські графічні зображення), не є достатньо переконливим [11, с. 989]. На нашу думку, цесар на фресці Кирилів-

ської церкви зображений не в сорочці, як вважає Олени Брайчевська, а у верхньому парадному вбранні, яке зорово ідентичне європейському білю.

Прочанин та грішник на мініатюрах «Типографського уставу» [13, с. 70—80] справді зображені у сорочках, але достеменно стверджувати про характер крою цих сорочок неможливо. Можна обережно припустити, що ці сорочки аналогічні за кроєм до камізи.

Давньоруські княгині, боярині та багаті городянки поверх сорочок, так само, як у Візантії та в Європі, носили довгий верхній одяг тунікоподібного крою з ширшими, ніж у нижніх сорочок, рукавами. Конкретна назва цього виду одягу, який дуже подібний до вже згаданого європейського середньовічного білю, в давньоруських джерелах не зафіксована. У давньоруській мові для означення верхнього вбрання вищих верств населення існував термін «риза», яка була не тільки священним і царським одягом, а й жіночим [24, с. 57]. Коли в літописних джерелах згадується риза, яка належить князю або боярину, то переважно говориться про її коштовність: «...ризам красными украшаешися...» або «...и въ многоцѣнныа ризы его облѣкши...» [2, с. 118, 143], а коли мова йде про чернече вбрання, то навпаки, підкреслюється її убогість: «...сам же въ худые ризы облечеса» [2, с. 27]. Ризою також називали святкове весільне вбрання: «... брачныа ризы...» [2, с. 118].

В сучасній науковій літературі з історії давньоруського костюма верхнє вбрання, яке одягали поверх сорочки, отримало назву «плаття» [4, с. 259; 17, с. 16, 40; 35, с. 60] або «основного одягу» [11, с. 980]. Його носили і чоловіки, і жінки [3, с. 106, 110; 43, с. 92—95]. Округлий виріз горловини, рукави та поділ обшивалися широкими смугами шовку або декорувалися вишивкою. На фресці у південній вежі Софії Київської у такому верхньому одязі зображено постать, яку Сергій Висоцький атрибував як княгиню Ольгу [14, с. 180—181]. Цей одяг навколо ший має округлої форми широку кайму, прикрашену дорогоцінним камінням. У конструктивно схоже, але скромніше вбрання одягнута дружина князя Святослава на мініатюрі «Ізборника Святослава».

Верхній одяг з широкими рукавами, який одягали поверх нижнього, можна назвати далматикою. Таку думку висловив Нікодим Кондаков, аналізуючи зображення однієї з фігур на фресковому груповому портреті родини Ярослава Мудрого з Софії Київ-

ської [17, с. 39]. Далматика була запроваджена як верхній одяг римської знаті наприкінці II ст. н. е. Вона була різновидом пізніх римських тунік з широкими рівними рукавами [40, с. 55]. Далматика, яка одягалася поверх вужчої та довшої туніки, була досить поширеним як у чоловічому, так і жіночому візантійському костюмі, причому не лише серед знаті, а й ширших верств населення [40, с. 74]. Вона стала також верхнім вбранням вищих верств давньоруського суспільства. Таким чином, відома ще з часів Стародавнього Риму традиція поєднувати в одному строї двох тунікоподібних сорочок різної довжини (коли поверх довшої, декорованої по подолу, одягалась коротша) стала в давньоруський період прерогативою комплексу парадного вбрання представників еліти давньоруського суспільства. Ця багатошаровість вбрання, яка наділялася у народній уяві соціальною та ритуальною символікою, дожила у традиційному українському одязі майже до початку XX століття.

Джерела не дають підстав говорити про символічне значення певного крою щодо давньоруського вбрання, і зокрема сорочки. Але очевидним є й те, що саме архаїчна форма довгої цілнокроєної (тунікоподібної) сорочки була в подальшому наділена у народній свідомості українців XVIII—XIX ст. охоронним значенням. Це до певної міри пояснює сакралізацію сорочки більш архаїчного (з цільного шматка полотна) крою і профанне (буденне) ставлення до сорочки з більш стадіально новішим кроєм.

На пошиття князівсько-боярського верхнього одягу використовували завжди кольорову (червону, синю, зелену) тканину, яку іноді прикрашали елементами рослинного або геометричного орнаменту. По вирізу горловини, на рукавах та по подолу цей вид одягу обшивався широкими смугами кольорового шовку.

Досі дискусійним залишається оформлення горловини такого типу давньоруського вбрання стоячим коміром. Марія Новицька, базуючись на археологічному матеріалі з курганів, поховань та скарбів, датованих XI—XII ст., висловила припущення про існування стоячих вишитих золотом комірів із золотої тасьми [27, с. 24]. Такі «коміри» на жорсткій основі — бересті — були характерні для досить широкої території. Микола Біляшевський [7, рис. 344; 8, с. 303, табл. XVI, 1] опублікував два фрагменти гаптованих «комірів», прикрашених перлами та металевими бляшками, зі скарбу, знайденого 1903 р. в сади-

бі Михайлівського Золотоверхого монастиря. На одному з них збереглося п'ять гудзиків. У слов'янському кургані поблизу с. Каловурів в жіночому похованні було знайдено «комір» із зображенням птахів в арках; на шії — три бронзових гудзики [1, № 19287].

Проте немає жодних свідчень — ні літературних, ні графічних — про існування у цей період сорочок зі стоячим коміром. Києво-Печерський Патерик дає лише нам відомості про «ожерелие» як назву коміра ризи: «Сий же летя, ятсья ризою за другу ю вѣтвь и, не имѣа помощи, удавися ожерелием» [2, с. 136].

У Софії Константинопольській на мозаїчних портретах імператорів Іоана II, Константина IX, та особливо виразно імператриці Ірини, зображено високі коміри, але вони не мають спереду розрізів та застібок, як наші. Тому побутує думка, що вишита тканина з поховання поблизу с. Каловурів — це не залишки стоячого коміра, а декоративна нашивка на вирізі по грубшому матеріалу [29, с. 45].

Продуктивним для вивчення генезису символіки орнаменталістики українського традиційного вбрання є аналіз прийомів декору елементів вбрання Київської Русі.

Згідно з джерелами, воно оздоблювалося металевими нашивками, широкими смугами шовку, тасьмою або вишивкою навколо шийного отвору, по низу рукавів та по подолу. І. Срезневський наводить приклад верхнього княжого вбрання, декорованого бісером: «... и кнеза видѣти, сѣдеща в срацѣ, бисеромъ покъданѣ» [39, т. III, с. 479]. Всі перелічені матеріали оздоблення були прерогативою вищих прошарків суспільства, про що свідчать археологічні знахідки у похованнях.

Таким чином, можна вважати, що оздоблення одягу, так само як і якість тканин, також виконувало роль соціального символу. Адже дозволити собі використання коштовних оздоблювальних матеріалів міг не кожний.

Селяни та рядові городяни замість шовкової та парчевої привізної тасьми використовували вовняну тасьму домашнього виробництва. Марія Левінсон-Нечаєва у своєму дослідженні ткацтва X—XIII ст. аналізує чисельні зразки домотканої тасьми переважно з вовни, яка могла використовуватися як оздоблення одягу, головного убору, прикрасами рук, пояса [21, с. 32—35]. Поділ, горловину та рукави сорочок могли оздоблювати не тасьмою, а тканими кольоровими смугами в поєднанні з простими геометричними

формами (квадратами, ромбами, трикутниками), які утворювались різноманітними техніками ткання.

Святково-ритуальні сорочки, окрім декору у вигляді різноманітних нашивок, прикрашалися також браслетами-наручними, які притримували довгі рукави біля зап'ястя. Можна припустити, що в подальшому замість браслетів-наручнів низ призбираного рукава фіксувався декорованим манжетом.

Верхній одяг

Нам відомі такі види верхнього одягу вищих верств давньоруського суспільства: свита, плащ (корзно, порфіра, луда, мятль, мантія, хутрянний плащ, хламида), лор, орнат, кожух.

Найпоширеніша назва верхнього плечового одягу, що зустрічається у джерелах XI—XIII ст., — це **свита** (варіанти — «свитина», «свитка») [25, с. 79]. Крім власне одягу, слово могло означати «шматок тканини» [39, с. 276]. Згадки про свиту свідчать, що цей термін, крім вузького значення (верхній плечовий одяг), мав і широке (одяг взагалі). Приклади вживання терміну у вузькому значенні: «и облечеса въ власяницю, и на власяницю свиту вотоляну» [30, стл. 186]; «и пакы облечеса въ власяницю, на власяницю свиту тѣсну» [2, с. 187]. Приклади вживання терміну у широкому значенні: «и тако исъ свиткы изволокша и онъ же вельми възгласивъ рече ... все тѣло мое наго» [30, стл. 186]; «одежда же бѣ его свита власена остра на тѣлѣ, извону же на неи ина свита, и та вельми худа суци и ту же сего ради възвлячаше на ся, яко да не явиться власеница, суцаа на нем» [2, с. 46]. Відомостей про крій свити немає, але згідно з зображеннями вона мала відкладний комір, обшлага на рукавах і обшивалась по низу тасьмою, тканиною або вишивкою [35, с. 45]. За кроєм свита, скоріш за все, була нерозпашною. Каптаноподібний (розпашний) одяг у цей період, хоча й був відомим завдяки контактам з кочовиками (хозарами, угорцями, печенігами, половцями, чорними клобуками), але навряд чи увійшов у побут. Можна припустити, що верхнє вбрання типу східного розпашного каптану набуло широкого розповсюдження вже після монгольської навали. Це підтверджують і джерела, в яких слово «каптан» з'являється не раніше XV ст. [36, с. 72].

Поверх свити, ризи, далматики представники вищих шаблів суспільства одягали **мантії** — плащі. Етимологічно близьким до мантії (лат. mantillum) [25, с. 84—85] був давньоруський **«мятль»**: «слугы

княжи вси в черних мятлих» [30, стл. 464]. **Корзно**, аналогічно візантійським мантиям і хламидам, спочатку було загальноєвропейським верхнім одягом — плащем. Але вже з X ст. цей предмет вбрання набуває статусу великокняжих священних атрибутів разом з головним убором — шапкою-вінцем.

Наявність або відсутність певного виду верхнього плащоподібного вбрання вказувало як на соціальний статус його носія, так і на включення костюму в певний ритуал. За твердженням Н. Кондакова, саме присутність у комплексі вбрання плаща — мантиї свідчить про ритуальність костюма. Аналізуючи зображення князя Ярополка, дослідник зазначає, що присутність мантиї-корзна на князі означає саме його вінчання, тобто корзно є елементом церемоніального одягу [17, с. 95]. Відсутність такого елемента вбрання свідчить про те, що одяг не є ритуальним.

Із семантикою плаща зберігається і семантика його кольору, який має різні відтінки пурпурового — від шоколадного, лілового з брунатним тоном, темно-лілового до майже чорного, темно-синього, блідо-лілового. Різнобарвна, орнаментована, прикрашена різноманітними малюнками (павичами, орлами, левами) візантійська мантия була ознакою семи найвищих рангів. Разом з тим мантия була також і ознакою військового лідера, завдяки чому цей вид одягу ввійшов як складова частина у королівське та князівське вбрання. Крім того, візантійсько-римська хламида відповідала варварським хутряним плащам, які одягали у походи. Напевне, саме так, на думку Н. Кондакова, і виникло давньоруське корзно [17, с. 96].

У середньовічній Європі пурпурова мантия або **порфіра** символізувала владу монарха. Пурпурова мантия належала до основних інсигній імператорів. Зображення корзна, підбитого горностаєм, можна трактувати як княжу порфіру. Таким саме знаковим елементом вбрання, що підкреслювало княжу владу, в Давній Русі була мантия. Прикметно, що на мініатюрі «Ізборника Святослава» мантию (темно-синього кольору) бачимо лише на Святославі Ярославичу, тоді як всі його сини зображені в одних лише «свитах».

Конструктивно всі види плащів (корзно [31, стл. 140; 30, стл. 351], луда [30, стл. 136], мятль [30, стл. 464]) були подібними і різнилися переважно лише за якістю тканини та декором. Вважають, що корзно і луда шились із світлого шовку тканого золотом і відповідно були святковим вбранням, тоді

як мятль був буденним вбранням, яке шили з вовняних тканин [11, с. 983]. Цікавим є те, що корзном накривали померлих князів («Ты нынѣ в оксамитѣ стоиши, а князь наг лежить... и сверже ковер и корзно. И обѣртѣв и, несе в церковь» [30, стл. 591]), корзна дарували («И созвав люди, нача даяти овѣмъ корьзна, а другим кунами...» [31, стл. 140]).

Поверх парадного плаття для означення шляхетного походження за візантійською традицією давньоруські князі одягали **лор**. Лор був видом плата, один кінець якого спускали спереду посередині, потім на рівні грудей закладали невелику складку, більш глибоку до зовнішнього краю, щоб можна було перекинути його на спину, прикривши плече. На спині із лора робили петлю, через неї пропускали вільний кінець, який потім перекидали наперед [23, с. 21]. Лор походив від «трабеї» римських консулів — широких пурпурових шарфів, які носили перекинутими через плече як особливу відзнаку. Така перев'язь мала інший, ніж лор, спосіб пов'язування. Вона йшла від подолу спереду на праве плече, спускалася під праву руку, проходила по грудях на ліве плече, далі йшла по спині до правого боку, а від нього перев'язь пропускали по животу на ліву руку, з якої вона звисувалася донизу довгим кінцем. Ці шарфи, в свою чергу, походять від спеціальних пурпурових смуг на туніках римських сенаторів, які називалися «клавами». Другою видозміною такої смуги стало перетворення її на чотирикутний шматок тканини темно-пурпурового кольору з золотим шиттям. Цей оздоблений елемент прикріплювався до плаща і був ознакою відповідного соціального положення особи [12, с. 18—19]. Римські смуги-клави, якими позначався високий суспільний статус осіб, у Візантії, зберігаючи своє символічне значення, змінюють вигляд на квадрати, ромби, кути, хрести та кола. Найвищою відзнакою стає ромб (тавліон), яким прикрашали пурпуровий плащ імператора. Найближчі соратники імператора позначалися пурпуровими ромбами, які кріпилися до їхнього білого вбрання [33, с. 87]. Поступово трабея з довгого полотнища, розширеного на одному кінці, стала полотном однакової ширини і отримала назву лор (logum — ремінь, пояс). При цьому лор зберіг першопочатковий спосіб носіння трабеї. Подальша видозміна лора була пов'язана з розділенням його полотнища на кілька частин. Необхідність такого роз'єднання була спричинена тим, що це широке полотно виготовлялось з золототканних тканин з розшивкою перлами і дорогоцінним камін-

ням, що в свою чергу робило його негнучким і громіздким для обертань навколо тіла. Таким чином, та частина лора, яка обвивала шию і перехрещувалася на грудях, отримала форму широкого коміра, тобто опліччя, з-під якого виходила або до якого пристібувалася передня вертикальна частина. Іноді вона просто нашивалася на сукню. Та частина лора, яка перетинала тіло поперек і спускалася через ліву руку, поступово зменшилася у розмірах та перетворилася на поперечні нашивки на рукавах одягу. Отже, самостійною частиною лора залишилося лише опліччя [42, с. 584]. У такій формі опліччя-лор перейшло у князівський одяг Давньої Русі, а пізніше — в орнат московських володарів разом із царським титулом та введенням обряду вінчання на царство [6, с. 212—215].

У жіночому вбранні лор означав приналежність жінки до вищих щаблів суспільства. В описах візантійських церемоніалів зустрічається термін «опоясані дами», під яким розуміються вищі придворні дами. Ці «опоясані» патриціантки мали право постійного входу до палацу, вони очолювали церемоніальні процесії перед імператрицею [37, с. 64—65]. Отже, можна розуміти під «опоясаними» тих, які у своєму вбранні мали лор. Приміром, на книжковій мініатюрі XI ст. «Кодексу Гертруди» дружина князя Ярополка має вбрання так званої лоратної патриціантки візантійського двору.

Лор був суто символічним елементом, який підкреслював соціальний статус його носія. Для нас важливим є власне його трансформація і подальша фіксація декору на рукавах, шийному отвору та вертикальній частині вбрання. Такий принцип декорування стійко увійшов в оформлення сорочок та верхнього вбрання. Також, на нашу думку, ритуальне пов'язування обрядового персонажу тканиною, хусткою, рушником має певний опосередкований зв'язок з візантійським лором.

Теплим верхнім одягом, який носили чоловіки і жінки усіх верств давньоруського населення, були **кожух** і свита. Дослідники припускають, що слово «кожух» початково означало верхній хутрянний одяг переважно заможньої частини населення Давньої Русі [25, с. 77]. Кожух як одяг городян неодноразово згадується у берестяних грамотах [5, с. 19], як одяг князів — в Іпатіївському літописі. Галицький князь Данило Романович на зустрічі з угорським королем був убраний в «кожух же оловира грецкого и кроуживи златими плоскими ошит...» [30, стл. 814].

Таким чином, з усіх відомих елементів верхнього вбрання населення Київської Русі найбільшого практичного і символічного значення набули свита і кожух, тобто ті елементи, які побутували в усіх прошарках суспільства. Це очевидно пов'язано з тим, що верхівка суспільства більш динамічніше змінювала і ускладнювала своє верхнє вбрання. І це не випадково, тому що саме верхнє вбрання перш за все репрезентувало його носія і декларувало його соціальний статус у суспільстві. Консервуючись у нижчих прошарках суспільства, свита і кожух зберігали свою назву, але безумовно зазнавали трансформацій та набували регіональних варіантів, які надзвичайно виразно проявились на кінець XIX століття.

Поясний одяг

Згідно з зображеннями на мініатюрах Типографського уставу, поясним чоловічим одягом були вузькі штани, які заправляли в чоботи. Штани відомі як невід'ємна частина слов'янського чоловічого одягу, починаючи від перших згадок про слов'ян (VI ст.).

Поясним жіночим одягом була, як стверджує ряд дослідників (Михайло Рабинович, О. Брайчевська), «понява» — незшитий шматок клітчастої напівшерстяної тканини, який носили на шнурку навколо пояса. Понява була коротшою за сорочку, і її поли розходилися спереду, що давало можливість показати вишивку або облямівку нижнього краю сорочки [35, с. 44—45]. Як називався такий поясний одяг у Давній Русі, невідомо. Писемні джерела фіксують цю назву не раніше XVI ст. Також цією назвою могли називатися полотняні тканини або нижня тонка сорочка [35, с. 44]. Археологічно рештки цього поясного одягу не виявлені [11, с. 981]. Ті вчені, які твердять про побутування «поняви», спираються на два археологічних джерела XII—XIII ст.: браслетинаручні та залишки картатих тканин. М. Левінсон-Нечаєва, розглядаючи срібні браслети (з Михайлівського скарбу (1903), Старорязанського скарбу (1966) та з колекції московського Історичного музею), прийшла до висновку, що майстри-ювеліри намагалися передати певну фактуру і орнамент тканини, з якої пошитий поясний одяг зображених там жінок. Аналіз залишків картатих матерій, знайдених археологами у Московській, Владимирській, Смоленській та Калузькій областях Росії, дав можливість згаданій дослідниці говорити про подібність цих тка-

нин до тих, з яких наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. виготовляли «поняви» [21, с. 25—26].

На нашу думку, достеменно стверджувати про побутування такого поясного одягу не має достатніх археологічних та писемних свідчень. Це радше є спробою інтерполювати традиційний сільський костюм ХІХ — початку ХХ ст. на Х—ХІІІ століть.

Поясний жіночий одяг у вигляді одного або двох незшитих полотен тканини, був, очевидно, ознакою нижчих прошарків суспільства. Жінки вищого соціального рівня вбирали поверх сорочки плаття з більш коштовних тканин, яке по низу рукавів та подолу було прикрашене широкою золотою каймою, розшивалося камінням, металевими нашивками.

Пояс

Важливим функціональним та символічним елементом вбрання були пояси. Відомості про зовнішній вигляд князівських поясів дають нам зображення, які дозволяють стверджувати, що в цей період домінували широкі, багато прикрашені (вишивкою, дорогоцінним камінням) пояси. Відсутність пояса сприймалася негативно, особливо коли людина перебувала у публічному місці. Саме те, що мусульмани у мечеті молилися без пояса, неприємно вразило послів князя Володимира Святославича: «ходихом первое в Болгары и смотрихом, како ся кланяють в храминѣ, рекше в ропатѣ, стояще без пояса» [30, стл. 94].

Пояси князя та знатного дружинника були символами їхньої відваги й багатства. Пояси були частиною князівських скарбів і передавалися у спадок. Так, володимиро-волинський князь Володимир Василькович, коли тяжко хворів, почав роздавати свої скарби, в тому числі власні золоті пояси та пояси свого батька [30, стл. 914]. Однак конкретних даних про зовнішній вигляд та конструкцію поясів у писемних джерелах немає.

Звичайно, наявності у княжому вбранні коштовних поясів сприяли так звані візантійські смаки, коли розкішні каввадії (каптаноподібний одяг з довгими полами, які застібуються, який носили високі чини при імператорському дворі, а також і сам імператор [33, с. 207]), дивідисії (туніки — далматики [33, с. 135]), далматики вимагали широкого пояса з тканини, розшитого металевими прикрасами, та перлами. Аналогічний пояс князя Ярополка можна побачити на мініатюрі «Кодексу Гертруди» ХІ століття. Цей пояс, занадто широ-

кий і декорований металевими пластинами, перлами і, очевидно, не зовсім функціональний, відповідав тогочасній візантійській моді [17, с. 106]. Такі ж широкі пояси, які закривали значну частину живота, були досить поширеними у Візантії, особливо, коли основний одяг був відрізний по талії і шився з різноманітних навіть за кольором тканин. У тому місці, де такі шматки тканини зшивалися, надягали широкий пояс [42, с. 586]. Також є відомості, що вже з VII ст. пояс фігурував як весільний подарунок молодого своїй дружині. Причому пояс могли подарувати лише заможні чоловіки [42, с. 598]. Напевне, це свідчить про його цінність і недоступність широкому загалові, що в свою чергу обумовлює певне соціальне становище його власника.

Археологічні матеріали дають нам лише фрагментарне уявлення про давньоруські пояси, оскільки немає жодного цілісного предмету. Як правило, пояси представлені металевими бляшками, прикріпленими до фрагментів шкіряного поясу. На жаль, ми не маємо археологічних підтверджень існування жіночих поясів. Це дало підставу стверджувати деяким дослідникам про відсутність поясу у жіночому комплексі вбрання [4, с. 236]. Але так категорично стверджувати не можна, оскільки жіночі пояси могли бути з тканини (шовку, вовни), яка не збереглась. Непідперезаним могло бути хіба що верхнє парадне плаття княгині. Можна припустити, що жіночі пояси, на відміну від чоловічих, не мали металевих нашивок і не були шкіряними. Жінки нижчих соціальних щаблів підперезували сорочки та стеговий одяг вовняними шнурками або поясами, витканими з льону або вовни.

Головні убори

Найбільш символічно значимим елементом вбрання були, без сумніву, головні убори. Для їх позначення писемні джерела дають два терміни — «клобук» і «шапка». У Києво-Печерському патерику є відомості про те, що клобуки виготовлялися монахами для продажу у місті: «Еще же и рукама своима дѣлааху: ово ли копытѣца плетущее и клобуки, и инаа ручнаа дѣла стояще, и тако носяще во град, продааху...» [2, с. 37]. Зображення на фресках та мініатюрах дають нам уявлення про зовнішній вигляд клобуків, які мали високий верх, виконаний з золототканих тканин різного кольору та обшивку хутром нижньої їх частини. Так, на іконі «Борис і Гліб» (ХІІ ст.) обидва князі зображені у клобуках з хутряною обшивкою та декорованим м'яким

верхом [28, с. 97]. Відомі також хутряні чоловічі шапки з навушниками. Таку шапку на князі Святославі та його синах з піднятими навушниками зображено на мініатюрі «Ізборника Святослава» (1073 р.) [34, с. 66]. Отже, найбільш характерним князівським головний убором були шапки-клобуки (як правило, напівсферичні), виготовлені з тканини і облямовані хутряною опушкою. Судячи з малюнку А. ван Вестерфельда (софійська фреска зі зображенням родини Ярослава Мудрого), такі шапки носили не тільки князі, але й княгині.

На мініатюрах Радзивілівського літопису (XV ст.) руські князі зображені у шапках-клобуках на відміну від візантійських імператорів, які зображалися завжди у царських коронах.

Цікаво, що князівські шапки в Західній Європі традиційно називали «руськими». За припущенням Н. Кондакова, ця назва пояснюється так. Середньовічна Європа часто мінjala форми головних уборів, а в епоху після хрестових походів ще й збагатила їх східними та візантійськими формами; натомість на Русі шапка залишалася практично без змін, тому й отримала етнічну ознаку «руської» [17, с. 64].

Головним убором князя була **шапка**. Але нам відомі два зображення князівських шапок, які доповнювалися коронами-стемами. (Ярослав Мудрий на малюнку Абрагама ван Вестерфельда та князь Ярополк Ізяславич з дружиною та матір'ю на книжковій мініатюрі XI ст. «Кодексу Гертруди»).

Отже, як шапка, так і вінець (корона) були характерною ознакою князівської влади у Давній Русі. Треба зазначити, що ці два типи головних уборів, що позначали верховну владу, були на той час характерні як у Візантії, так і у Західній Європі.

Корони-вінці, як відомо, були ознакою виключно імператорської або царської влади. Вони, як і шапки, видозмінювались і ускладнювались у своїх формах та конструкціях, неодмінно зберігаючи при цьому свій символічний статус.

З археологічних матеріалів відомі такі княжі головні убори, як вінці та діадеми. Іноді вживається термін «вінець-діадема». Різниця між вінцем та діадемою, окрім конструктивної особливості (вінець має простішу форму, ніж діадема), полягає і в тому, що вінці виготовлялися не лише із металу (срібла, золота), а й з коштовних парчевих тканин. Крім того, такі вінці з тканин археологи атрибуують як дівочий головний убір [20, с. 91—97], тобто йому надається значення статево-

вікового маркера. До певної міри це є справедливим, але дані щодо поховальних традицій Візантії, можливо, конкретизують наше уявлення про призначення таких вінців. Ось як описується церемонія поховання Константина Багрянородного у 959 р.: «Кілька днів небіжчик, тіло якого було бальзамоване, лежав в золотій діадемі (стеммі) з відкритим обличчям, розфарбованим яскравими фарбами, з акуратно розчесаною і пофарбованою бородою, одягнутий в золототканій одязі, взутий в пурпурові напівчобітки, право одягати які мали лише царі. Після цього, у супроводі всіх чинів двору, армії і флоту, іноземних послів та численних сановників, тіло було перенесено в Халкіду — ту частину імператорської резиденції, де й почалася головна церемонія. Патріарх з великою кількістю духовенства св. Софії, Великої церкви і монахів столиці, а також сенатори, патриції, маїстри, начальники гвардії, знатні іноземці в глибокому траурі проходили повз небіжчика, який був оточений євнухами у білих одягах». Після прощання царські посланці підняли носилки і направилися до місця останнього упокоєння монарха, до храму Святих Апостолів — усипальниці візантійських імператорів і патріархів. У храмі було виконано обряд урочистого богослужіння та відспівування, після чого по знаку головного євнуха церемоніймейстер тричі огласив: «Ввійди у вічний покій, Василевс, цар царів! Господь кличе тебе! Зніми вінець з голови своєї». Паракимомен, що у перекладі означає «той, що сидить близько царя», зняв з голови покійника золоту корону і замінив її пурпуровою діадемою. Після чого тіло було покладено у великий мармуровий саркофаг [37, с. 6—9]. Аналогічний факт заміни золотої корони на пурпурову пов'язку знаходимо в описі поховання імператриці Феодори, яка померла 548 р. [16, с. 142—143].

Описуючи археологічні знахідки діадем та їх функціональне призначення, Петро Толочко зазначає, що жодного разу вони не траплялись у похованнях [41, с. 145]. Це підтверджує наше припущення, що вінці, які є досить численними у похованнях обох статей, є не дівочим головним убором, а ритуально-поховальним головним убором, нейтральним щодо статі небіжчика.

Традиція використання вінців у поховальній обрядовості є досить тривалою і має багатовікову історію. Вінці, які знаходять у похованнях археологи, символічно споріднені поховальним вінкам, що присутні в ламінальній (межовій) частині ритуалу «переходу» між сакральним і профанним. Завдяки цьому вінок, на наш

погляд, є атрибутом, позбавленим будь-якої етнічної прив'язки і виступає позаетнічним універсальним ритуально-поховальним атрибутом. Джерела його позаетнічної семантики обумовлені ідентичними світоглядними уявленнями про світобудову та місце людини в ній, які характерні традиційним культурам багатьох народів світу [18, с. 66—71; 19, с. 119—122]. Діадеми на всіх етапах розвитку суспільства були інсигніями монархів, і Київська Русь не була та й не могла бути в цьому винятком [41, с. 154].

З суто жіночих головних уборів згадаємо **повой та убрус** — своєрідний платовий убір, який представляв собою шматок тканини яким повивали голову.

Етимологічно «убрус» близький до арабського «a'bruc», «abruc», що означає подовжений шмат шовкової тканини, якою обвивають голову у вигляді тюрбана, а кінці цієї тканини звисають на спині до пояса [44, р. 291]. Н. Кондаков звертає увагу саме на такий «повой» у вигляді східного «фуляра» на голові княгині Ірини у сцені вінчання з мініатюри кодексу Гертруди, а також на головний убір княгині Ольги під час її прийому в імператора Візантії у мініатюрі «Мадридського рукопису» [17, с. 112—113]. Подібний завій поверх чепця зображений на княгині у «Ізборнику Святослава», на головах святих у фресках храму Спаса Нередиці та ін. Такий головний убір у вигляді смугастих платових завойів уже з часів арабської торгівлі став досить звичним головним убором заміжніх жінок як у Візантії, так і в Київській Русі. На жаль, ми не маємо археологічних знахідок, які б підтверджували побутування таких головних уборів. Але завдяки іконографії можна побачити способи вив'язування такого платового головного убору, а також його поєднання з діадемою (зображення дружини князя Ярополка на мініатюрі кодексу Гертруди та княгині Ольги на фресках Софії Київської) або ж з шапкою (зображення доньок Ярослава Мудрого за малюнком А. ван Вестерфельда).

Згідно з цими зображеннями, жіночі головні убори повністю закривали волосся. Можна припустити, що традиція, яка регламентувала жінкам закривати волосся, прийшла разом з введенням християнства, оскільки вважалося, що жіноче волосся мало неабияку силу і зв'язок з хтонічними силами природи. Не випадково всі язичницькі ритуали, які пов'язувались з родючістю, здійснювались простоволосими жінками. Крім того, волосся було невід'ємним атрибутом у приворотній любовній магії.

Платові жіночі головні убори зберегли свою вікову символіку впродовж багатьох століть з Х і, практично, до початку ХХ століття.

На противагу платовим жіночим головним уборам, які повністю закривали волосся, дівочими головними уборами були різноманітні пов'язки — **чільця**. Такі чільця виготовляли з різноманітних матеріалів — від тканих до металевих. Археологічні знахідки свідчать про існування головних пов'язок, виготовлених із парчевої стрічки, срібних пластин, срібних або бронзових бляшок, які нанизувалися на нитки або шнури [20, с. 91], металевих обручів з крученого ограненого срібного дроту, до якого кріпилась пластина циліндричної форми [4, с. 240]. Чільця робили і на твердому каркасі з лубу або шкіри і обшивали шовковою або золототканою тканиною. В даному головному уборі для з'ясування його символіки і подальшого генетичного розвитку важливим є два моменти. Перший — те, що волосся залишалось непокритим, а другий — те, що чільця з тканини робили на твердому каркасі.

Взуття

Важливою деталлю в одязі знаті, яка також є символом влади, було взуття певного кольору.

Згідно з літературними та іконографічними даними, основним видом взуття Х—ХІІІ ст. у Давній Русі були чоботи. Цей вид взуття широко побутував в князівсько-боярському вбранні. Чоботи бояр та князів виготовлялися з добре вичиненої шкіри («хъза») — синього, жовтого та червоного сап'яну [4, с. 248] і оздоблювалися кольоровими та золотими нитками, дрібними перлами, бронзовими гудзиками та дротом [11, с. 984]. Галицько-Волинський літопис під 1252 р. так описує взуття князя Данила Романовича: «Сапози зеленого хъза шити золотом» [30, стл. 914].

Кольорове взуття, як і князівський головний убір та використання дорогих шовкових золототканих тканин, було невід'ємним атрибутом влади, що мало безперечні аналогії з візантійськими канонами. Так, у Візантії першою ознакою царської влади були саме червоні чобітки або сандалії. Цікаві відомості дає нам історія коронування Никифора Фоки 963 р.: коли армія проголосила його імператором, то єдиним елементом царського вбрання були червоні чоботи. З цього часу, як вважають дослідники, увага при церемоніалах була звернена саме на чобітки чер-

воного, точніше пурпурового кольору, притаманно-го імператорському сану [17, с. 105].

Червоний колір вважався імператорським, хоча залежно від конкретної нагоди василевс міг носити одяг і взуття іншого забарвлення — зеленого (на полюванні), білого (на прийомах коронованих осіб) [33, с. 206]. Також регламентувався колір взуття в осіб, які належали до близького імператорського оточення. Так, у деспота чоботи були двох кольорів — пурпурового та білого з орлами, у севастократора — зеленого кольору з золотими орлами, у пангіперсевастора — лимонного кольору [17, с. 105].

Археологічні знахідки шкіряного взуття підтверджують його розповсюдження на всій території Давньої Русі. Під час розкопок Звенигорода-Галицького знайдено велику кількість фрагментів шкіряного взуття, яке за матеріалом, кроєм і декоративним оздобленням нічим не відрізнялося від матеріалів Новгород, Пскова, Мінська, Вітебська, Твері та інших міст [38, с. 122—129].

Давньоруські чоботи були кроєними з окремих деталей, з твердими або м'якими закаблуками, суцільно-кроєними голівками, з високими фігурними або низькими прямими халявами [11, с. 985]. Чоботи були переважно в ужитку князів, бояр та можних городян. У вжитку сільського та міського населення були також черевики, які носили чоловіки, жінки і діти. Ще одним видом взуття були м'які туфлі, які оздоблювалися вишивкою [38, с. 128—129]. Дослідники відносять таке взуття до виключно святкового жіночого [11, с. 985].

1. Інвентар археологічного відділу Національного музею історії України.
2. *Абрамович Д.І.* Києво-Печерський патерик. Репринтне видання / Дмитро Абрамович. — Київ : Час, 1991. — 280 с.
3. *Андреева Р.П.* Энциклопедия моды / Р.П. Андреева. — Санкт-Петербург : Литера, 1997. — 416 с.
4. *Арциховский А.В.* Одежда / А.В. Арциховский // История культуры Древней Руси. — Москва ; Ленинград : Издательство АН СССР, 1948. — Т. 1. — С. 234—261.
5. *Арциховский А.В.* Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1955 г.) / А.В. Арциховский, И.В. Борковский. — Москва : Издательство АН СССР, 1958. — 200 с.
6. *Беляев Д.Ф.* Византина / Д.Ф. Беляев. — Книга II. Ежедневные и воскресные приемы византийских царей и праздничные выходы их в храм св. Софии. — Санкт-Петербург : Тип. Скороходова, 1913. — 374 с.
7. *Беляшевский Н.Ф.* Два клада Михайловского монастыря / Н.Ф. Беляшевский // Отчет Императорской археологической комиссии за 1903 год. — Санкт-Петербург : Типография Главного управления уделов, 1906. — С. 184—192.
8. *Беляшевский Н.Ф.* Ценный клад великокняжеской эпохи (Михайловский монастырь) / Н.Ф. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. — Т. 5. — 1903. — С. 297—304.
9. *Брайчевська О.А.* Давньоруський чоловічий костюм Х—XIII ст. (за археологічними, писемними та образотворчими джерелами) / Олена Брайчевська : дис. на здобуття вч. ступ. канд. іст. наук. — Київ, 1993.
10. *Брайчевська О.А.* Давньоруські сорочки (за археологічними, писемними та образотворчими джерелами) / Олена Брайчевська // Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини). Путівник-довідник. — Київ : СПД Кравчук В.К., 2004. — С. 85—89.
11. *Брайчевська О.А.* Одяг / Олена Брайчевська // Історія української культури. — Т. 1. Історія культури давнього населення України. — Київ, 2001. — С. 977—988.
12. *Вейс Г.* История цивилизации: архитектура, вооружение, одежда, утварь: Иллюстрированная энциклопедия : в 3-х томах / Г. Вейс. — Т. 2. «Темные века» и Средневековье (IV—XIV вв.). — Москва : Эксмо-Пресс, 2000. — 600 с.
13. *Вздорнов Г.И.* Рисунки на полях Типографского устава / Г.И. Вздорнов // Древнерусское искусство. — Москва : Искусство, 1972. — С. 70—80. — (Рукописная книга).
14. *Высоцкий С.А.* Светские фрески Софийского собора в Киеве / С.А. Высоцкий. — Київ : Наукова думка, 1989. — 216 с.
15. *Горбачева Л.М.* Костюм средневекового Запада. От натальной рубахи до королевской мантии / Л.М. Горбачева. — Москва : ГИТИС, 2000. — 231 с.
16. *Диль К.* Византийская императрица. Историческая хроника / Шарль Диль. — Санкт-Петербург : Издательство т-ва М.О. Вольф, 1905. — 145 с.
17. *Кондаков Н.П.* Изображение русской княжеской семьи в миниатюрах XI в. / Н.П. Кондаков. — Санкт-Петербург : Издательство Имп. Академии Наук, 1906. — 144 с.
18. *Космина О.Ю.* Венки как символ ритуалов перехода в украинско-белорусских традициях / Оксана Космина // Беларуская Асветніцтва: вопыттысячагоддзя. Матэрыялы II Міжнароднага кангрэса 17—19 мая 2000 года. — Кн. 3. — Ч. 1. — Мінск, 2001. — С. 66—71.
19. *Косміна О.* Символіка українського вінка — від ритуальної до національної / Оксана Косміна // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. — Вип. 2 (5). — Київ, 2002. — С. 119—122.

20. Левашова В.П. Венчики женского головного убора из курганов X—XII вв. / В.П. Левашова // Славяне и Русь. — Москва : Наука, 1968. — С. 91—97.
21. Левинсон-Нечаева М.Н. Ткачество / М.Н. Левинсон-Нечаева // Очерки по истории русской деревни X—XIII вв. — Москва : Госкультпросветиздат, 1959. — С. 32—35.
22. Летописец Переяславля-Суздальского. — Москва : Университетская типография, 1851. — 114 с.
23. Мерцалова М.Н. История костюма / М.Н. Мерцалова. — Москва : Искусство, 1972. — 200 с.
24. Миронова Г.М. Загальні назви одягу в давньоруській мові / Г.М. Миронова // Мовознавство. — 1977. — № 1. — С. 50—59.
25. Миронова Г.М. Назви верхнього одягу в давньоруській мові / Г.М. Миронова // Мовознавство. — 1977. — № 6. — С. 77—86.
26. Миронова Г.М. Назви конкретних видів одягу в пам'ятках давньоруської мови / Г.М. Миронова // Українське мовознавство. — Вип. 6. — 1978. — С. 107—117.
27. Новицька М.О. Гаптування в Київській Русі / М.О. Новицька // Археологія. — Т. XVIII. — Київ, 1965. — С. 24—38.
28. Овсійчук В. Українське малярство X—XVIII століть. Проблеми кольору / Володимир Овсійчук. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. — 344 с.
29. Орлов Р.С. Давньоруська вишивка XII ст. / Руслан Орлов // Археологія. — Т. 12. — 1973. — С. 41—50.
30. Полное собрание русских летописей. — Т. 2. Ипатьевская летопись. — Санкт-Петербург : Типография М.А. Александрова, 1908. — 638 стлб.
31. Полное собрание русских летописей. — Т. 1. Лаврентьевская летопись. — Ленинград : Издательство АН СССР, 1926. — 579 стлб.
32. Полное собрание русских летописей. — Т. 1. Продолжение Суздальской летописи по Академическому списку. — Ленинград : Издательство АН СССР, 1928.
33. Поляковская М.А. Византия: быт и нравы / М.А. Поляковская, А.А. Чекалова. — Свердловск : Издательство Урал. ун-та, 1989. — 304 с.
34. Прохоров В.А. Материалы по истории русских одежд и обстановки жизни народной / В.А. Прохоров. — Т. 1. — Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии Наук, 1881. — С. 40.
35. Рабинович М.Г. Древнерусская одежда IX—XIII вв. / М.Г. Рабинович // Древняя одежда народов Восточной Европы. Материалы к историко-этнографическому атласу. — Москва : Наука, 1986. — С. 40—62.
36. Рабинович М.Г. Одежда русских XIII—XVII в. / М.Г. Рабинович // Древняя одежда народов Восточной Европы. Материалы к историко-этнографическому атласу. — Москва : Наука, 1986. — С. 63—111.
37. Ремезов М. Картины жизни Византии в X веке / М. Ремезов. — Москва : Типо-литография Товарищества И.Н. Кушнерев и К°, 1898. — 151 с.
38. Свешников И.К. Шкіряне взуття із Звенигорода Галицького / І.К. Свешников, О.А. Брайчевська // Археологія. — Вип. 3. — 1990. — С. 122—129.
39. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка / Измаил Срезневский. — Санкт-Петербург : Типография Императорской АН. — Т. 1. — 1893. — 792 с. ; Т. 2. — 1902. — 1802 с. ; Т. 3. — 1912. — 1684 с.
40. Стамеров К.К. Костюми стародавньої Русі X—XIII ст. / Константин Стамеров // Нариси з історії костюмів. — Ч. I. — Київ : Мистецтво, 1978. — С. 123—132.
41. Толочко П.П. Про приналежність і функціональне призначення діadem і барм в Древній Русі / Петро Толочко // Археологія. — Т. 15. — 1963. — С. 145—164.
42. Чекалова А.А. Быт и нравы / А.А. Чекалова // Культура Византии: VII—XII века. — Москва : Наука, 1989. — С. 571—616.
43. Ястребицкая А.Л. Западная Европа XI—XIII веков / А.Л. Ястребицкая. — Москва : Искусство, 1978. — 176 с.
44. Dozy, Reinhard P.A. Dictionnaire détaille des Noms des vêtements chez les Arabes / Dozy, Reinhard P.A. — Amsterdam : Jean Müller, 1845. — 450 p.

Oksana Kosmina

SOME PRECONDITIONS AS TO FORMATION OF SYMBOLICS IN TRADITIONAL UKRAINIAN CLOTHING: AN ANCIENT RUTHENIAN DRESS

In the article have been described some wide-spread symbolic signs of clothing in population of Kyivan Rus; the adornments have been considered and examined in accordance with their location over the goods — humeral clothing (shirt, retinue, cloak, lor, casing); half-length clothing (wrapping, trousers, belt); head-dresses (diadems, caps, ribbons); shoe decorations (beads, bangles, finger-rings, and sim).

Keywords: Kyivan Rus', Ancient Ruthenia, clothing, symbolics, tradition, adornment.

Oksana Kosmina

ПРЕДУСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СИМВОЛИКИ ТРАДИЦИОННОЙ УКРАИНСКОЙ ОДЕЖДЫ: ДРЕВНЕРУССКИЕ ОДЕЯНИЯ

В статье рассматриваются символические признаки одежды населения Киевской Руси соответственно их расположению на теле: плечевая одежда (сорочка, свыга, плащ, лор, кожух), поясная одежда (штаны, пояс), головные уборы (диадема, чильце, шапки, завой, ленты), обувь (сапоги, поршни) украшения (бармы, ожерелья, браслеты, кольца).

Ключевые слова: Киевская Русь, Древняя Русь, одежда, символика, традиция, украшения.